

Bibelbrug i Hans Christensen Sthens digtning i 1500-tals perspektiv

Jens Lyster

Abstract: It was important for the earliest Danish hymnbook to signal that the hymns were extracted from the Bible. The contents were the Psalms, passion hymns and didactic hymns with translations of biblical stories. Later on came translations of the Sunday's gospels. Here we find the background to Hans Christensen Sthen (1544-1610). He translated Johannes Avenarius's German prayer book and parts of Nicolaus Selnecker's *Der gantze Psalter Davids* part of which reactualizes Bernhard of Clairvaux's allegoric interpretation of Psalm 85 verse 11-12. In a consciously loyal way, Sthen transfers Jesus' parable about the king son's wedding (Matt 22) into a psalm, but includes a new ending that introduces the eschatological bridegroom on the scene. In this manner, he contradicts the alleged meaning of the parable. Sthen is aware that loyal biblicism leads to tediousness. Thus, the biblical parable appears unfinished to Sthen; it must, in order to be meaningful in a reformed context, be supplemented with a new ending in which the bridegroom fetches his bride. This outstanding joyful and expectant advent motif, which we find in Sthen's eschatological Christ hymns, is inspired by the contemporary love songs.

1. Introduktion

Hans Christensen Sthens salmer blev hverken af digteren selv eller af hans samtid opfattet som gudstjenestesalmer, men som gudelige viser til brug i hverdagen. Sthens bibelbrug er tilsvarende et andet end den, som karakteriserer reformationens pionergeneration. Som reaktion på den omsiggribende kulturpessimisme og angst for den nært forestående dommedag, som prægede de sidste årtier af det 16. århundrede, bliver Sthens viser til eskatologisk farvede bønner til Kristus som Frel-

seren. Hen over to generationer kan vi således iagttage en betragtelig udvikling fra det tidlige fokus på 'skriften alene' til det senere fokus på 'Kristus alene'.

Danske salmebøger udtrykker salmernes forhold til og inspiration fra Bibelen forskelligt. I den ældste, *Een ny handbog, med Psalmer oc aandelige loffsange, wddragne aff then hellige schrifft. som nu y then Christne forsamling (Gud til loff oc menniskan til salighed) siunges*, Rostock 1529, er der ved salmerne anført talrige marginale henvisninger til Bibelen. Ved Luthers "Nw frygder eder alle Christne mend, oc lader oss frýlig springe", er der således hele 17 bibelhenvisninger. Ud for strofen "Han talde til sýn kiære søn" finder vi henvisninger til Luk 1, Hos 13, Fil 2 og Luk 2. Disse fungerer imidlertid ikke just som vejledninger til menigheden om digterens primærkilder. Nej, bibelhenvisninger er først og fremmest signal om, at salmerne har det blå stempel fra Wittenberg ved at være "udtagne af den hellige skrift". Med en let omskrivning af et berømt 1978'er-slogan af Mikael Witte: Danske salmer er sunde, de strutter af *sola scriptura!*

Til sammenligning er der ikke en eneste marginal bibelhenvisning ved "Nu fryde sig hver kristen mand" i *Den Danske Salmebog 2003*, skønt salmen stadig har den samme bibelske fylde. Bibelhenvisningerne har nu fået det kuriøse formål at berolige brugerne med, at det hellige *abrakadabra* i ny-indlemmede museale indslag i førhen velkendte gamle salmer ikke er det volapyk, man umiddelbart skulle tro, men giver mening for den, der slår efter i Bibelen. I *Den Danske Salmebog 1953* kunne den ærens drot fare til himmels "med kød og blod" uden marginalnoter. Men i *Den Danske Salmebog 2003* sker himmelfarten "med kød og ben" som bevidnet af Ez 37 og Luk 24,39. I en anden himmelfartssalme, DDS 257,4, giver den nye bizarre udpegning over alle stjernetoppe: "Se, vort Hoved er deroppe" en dybere mening for den, der tjekker Ef 4,15. Bibelhenvisninger tjener altså som undskyldning for uforståelige passager, som salmebogskommissionen har fremdraget af mølposen og fundet så værdifulde, at salmebogen må og skal beriges med dem.

En indledende redegørelse for Hans Thomissøns kirkesalmebog (1569) og Rasmus Hansen Reravius' evangeliesalmer (1575) tjener som en kulturhistorisk baggrund for Hans Christensen Sthens (1544-1610) forfatterskab.

1.1 Bibelske indslag i de danske reformatorers salmedigtning

Den reformation, som vi i år jubilerer for, er karakteriseret ved et tosporet forhold til Bibelens sprog. På den ene side gik man med en pioneragtig begejstring til den nyvundne adgang til NT på græsk og GT på hebraisk, på den anden side prioriterede man oversættelsen af Bibelen til folkesprogene. I særlige tilfælde kan arbejdet med de bibelske tekster på originalsprogene dog inspirere brugen af Bibelen i den nationale salmedigtning. Martin Luther havde som munk gennem tidesangen fattet kærlighed til Salmernes Bog, som han kaldte "Den lille Bibel". En afgørende landvinding for Psalterens folkeliggørelse skete, da Luther og hans venner begyndte at omsætte Davids salmer til sangbrug på tidens melodier. Allerede den førnævnte *Een ny handbog*, 1529, kunne opvise 15 danske gendigtninger af Davids salmer, og i vores første officielle salmebog, Hans Thomissøns *Den danske Psalmebog*, 1569, var tallet steget til 41.

Hurtigt meldte sig behovet for nye salmer til højtiderne. Det vi får er ikke egentlige gendigtninger af evangeliske beretninger, men dog rodfæstede i disse. Et særligt kapitel udgør passionssalmerne, der følger Jesus på hans lidelsesvej skærtorsdag og langfredag.

Fadervorsalmer med udlægning af Matt 6,9-13 og Luk 11,2-4 og dekalogsalmer over 2 Mos 20 indgik i katekismusbelæringen, og et didaktisk sigte havde også de historiske sange med bibelske eksempel-skikkelser. Enten sådanne som "Mit hierte hui gremmer du dig" (Th 235), der til trøst kunne pege på, hvorledes Gud hjalp Elias hos enken i Zidons land, Josef, der solgtes til Ægypten, Daniel i løvekulen og Jonas i hvalfiskens bug og derfor kan slutte med den anrørende anamnese "O Gud, du est endnu saa rig/ Som du haver været euindeligh..." Eller en salme "om Trøst aff mange Exempler mod Satans gruelig trusel" (Th 138), der i strofe efter strofe opregner Guds overvundne fjender: Djævelen, kong Farao, midjaniterne, amalekiterne, den utilregnelige kong Saul, kong Jeroboam, kusjitten Zera, den assyriske Sankerib, ammoniterne og moabiterne for endelig at konkludere: "O Christenhed merck lige/ Huor Gud sine Fiender slaar..."

I bodssalmerne inddrages bibelhistorien til at forklare arvesynden og loven som en tugtemester til Kristus med eksempler på bodfærdige syndere:

Vilt du dig rette oc bedre
Imod din skaber oc Gud,
Da merck at dine Forfædre
Adam oc Eua de brøde hans Bud.

Thi lad du dig indlede
I Skolen ved Moysi low,
Oc met Sancte Peder begræde
Dine Synder, aff gantske hierte oc hu.

Som Peder oc Magdalene
Der de komme i Syndsens nød,
De flyde til Jesum allene,
Oc strax vndflyde den euige død (Th 182 str. 2, 8 og 14).

Enkelte salmer gengiver bibelsteder, fx Es 6,1-4 i Luthers “Jesaia dem Propheten das geschach” (Th 125) og 1 Tim 1,15-16; 1 Kor 15,9; 1 Tim 1,13; Rom 16,26-27 i “En visse tale er denne her” (Th 34).

Til de bibelske salmer hører Peder Palladius’ “En ny Dageuise, om alle Creaturis Skabelse” (Th 146) over 1 Mos 1-2,4, hvor hver skabelsesdag får en strofe efterfulgt af en meditationstrofe over samme. Således om den første dag:

Den signede dag O Skaber god,
Som wi Søndagen nu kalde,
Oc vaar den første dag oc roed,
Til verdsens gierninger alle,
Paa den du baade Himmel oc Jord,
Met Liuss oc afften oc Morgne,
Skabte met dit hellige Ord,
Thi hellige wi den saa gierne.

Hør du vor Bøn oc see vor graad,
Oc frels oss aff vore Synder,
Skenck oss Naade met lycke oc raad,
Oc fri oss fra vore Fiender.
Løfft vort hierte til Himmelen op,

Dit Liuss lad offuer oss skinne,
At vor Siel oc syndige Krop
I mørcke oss ey forblinde.

Denne vekslen mellem historisk fortælling og dertil knyttet bøn skaber en salmetype, hvis fornemste repræsentant blev Thomas Kingo med hans evangeliesalmer og passionssalmer.

Dette ultrakorte rids med udvalgte eksempler på bibelbrug i Hans Thomissøns officielle kirkesalmebog tjener til at vise, at udnyttelsen af det bibelske stof i den første generation af lutherske salmedigtere har været centreret om de dele, der indgik i gudstjenesten, herunder især Psalteren. Dertil kom evangelietekster til højtiderne. Vigtige var også de bibelske tekster, der havde berøring til Luthers lille Katekismus: De ti bud, Troen og Fadervor. Salmerne tjener til indlæring af centrale bibelsteder og belæring om bibelske eksempelskikkelser, det være sig forbilledlige eller afskrækkende, og bredt gælder det om ved salmernes hjælp at åbne det bibelske univers for menigheden. Eller udtrykt af Thomissøn i forordet til Th, blad d 4r: Salmerne skal "lære, forfremme oc beuare Guds ord iblant eder".

1.2 Rasmus Hansen Reravius' evangeliesalmer 1575

Dette rids skal suppleres med den nye bestand af salmer, som kom til allerede seks år senere med Rasmus Hansen Reravius' alternative *En Ny Psalmebog*, 1575 (Lyster 1982, 313-325), hvortil Reravius selv leverede en god part. I vor sammenhæng repræsenterer dette tilskud af salmer noget nyt, nemlig livfulde gendigtninger af evangelietekster til ordinære søndage. Således en gendigtning af Joh 2 til 2. søndag efter helligtrekonger, "It Brøllup bleff gjort vdi den tid i Cana i Galilea"¹, hvortil Reravius digter en afsluttende bøn for ægteskabet. Efter samme skabelon – først en gendigtning i syv strofer og derefter en opbyggelig afslutning i fire strofer – er evangeliesalmen "Guds Søn hand sagde selff disse ord" opbygget over Luk 15,1-10, lignelsen om det fortabte får, til 3. søndag efter trinitatis. I samme stil er "Thuo som rolig leffue

---

1 Den viser sig at være en oversættelse af Cyriacus Spangenberg's "Am driten tag ein Wirdschafft ward" fra 1568, aftrykt i Philipp Wackernagels *Das deutsche Kirchenlied*, IV, Leipzig 1874, nr. 245.

vil/ Vdi Ecteskaffs stat met ære” bygget op over Ef 5,22-29, der ganske vist ikke var episteltekst til gudstjenesten, men indgik i brudevielsesritualet (Palladius III, 475), hvortil føjes et vittigt ægteskabsspejl:

Derfaare skaffte hende den Herre saa god,
Aff det Been næst Hiertet mon vere,
Oc ey aff Mandens Hoffuet eller Fod,
At hand der met vilde lære,
At Quinden ey skal vere Øffrighed,
Icke heller *Skostrug oc Fodetræd*, skoklud, dørmåtte
Men lige ved Manden skal vere.

Den produktive Reravius red med på den bølge af belærende skrifter, der udmøntede den lutherske trestandslære med hustavlen for øvrighed, ægtemænd, ægtehustruer, forældre og børn. Den vigtigste af de tre stænder er ægteskabet, som får en særlig opmærksomhed. Men også øvrigheden og kongemagten tilgodeses med gendigtninger af Sl 20 og Sl 61 i et hyldestskrift til Frederik II's kroning og bryllup i 1574 og efterfølgende indlemmelse i salmebogen.

I forlængelse af interessen for hustavlens fokus på det kristne familieliv som samfundets fundament skal vi se Reravius' to nye dåbssalmer, den ene over dåbsbefalingen, “Christus vor Herre oc skaber kier/ Hand sagde til sine Discipler”, den anden over Mark 10, “Vor Herre Jesus Christ Guds søn” (Lyster 1987). Som de første originale danskfødte dåbssalmer fortjener de en særlig opmærksomhed. Sidstnævnte salme har da også altid haft en selvskreven plads i vore salmebøger.² Fremhæves bør en veloplagt beskrivelse af scenen mellem forældrene og de vrangvillige disciple:

Saa komme oc da Forældre frem,
Haffde deris smaa Børn at føre,
Begæret at hand vilde værdis dem,
For sin Barmhiertighed røre,
Hand vilde oc legge dem Henderne paa,
Disligest giøre Bøn for dem ocsaa,

---

2 Kun *Evangelisk-kristelig Psalmebog 1798* og *Den Danske Salmebog 2003* har udeladt denne fortræffelige salme!

Oc dennem der til velsigne.

Disciplene lode da ilde for det,
Mon paa Forældrene skende.
Dem siuntis det icke at være ret,
Deris Mester toge Børn i Hende.
Hand haffde vel andet at tencke paa,
Som Israels Rige skulde faare staa,
End skemte met Børn oc lege.

Der Jesus det saa da bleff hand vred,
Fortørnedis derfor saare...

Reravius' styrke er hans letløbende evangeliesalmer og hans bidrag til, via bl.a. Psalteren, at omsætte Luthers lille Katekismus til salmer.

2. Bibelbrug i Hans Christensen Sthens forfatterskab

Det er på denne baggrund af Thomissøns kirkesalmebog og Reravius' nye evangeliesalmer, at vi skal se Hans Christensen Sthens (1544-1610) forfatterskab udfolde sig. Behovet for kirkesalmer var dækket, men fromhedslitteraturen omfatter mere end salmer, så der var stadig nicher, hvor en ung teolog med digterambitioner kunne gøre sig gældende.

Sthens valgsprog *Sic et non aliter* – således og ikke anderledes – forbundet med et emblem: en trompetblæsende hane med kors på ryggen, tegner samlet et billede af en uforfærdet kristen digter med sine meningers mod. I valgsproget ligger et element af irettesættelse og *Besser machen*, og adskillige af Sthens viser er da også kontrafakturer eller moddigtning af samtidige viser.

Sthen havde en heldig debut i 1571 med en oversættelse af den bøhmiske teolog Johann Habermanns (Johannes Avenarius) epokegørende *Christliche Gebet für alle Not vnd Stende der gantzen Christenheit, ausgeteilet auff alle tag in der Wochen zu sprechen, sampt gemeinen Dancksagungen, auch Morgen vnd Abendsegen. Gestellet vnd aus heiliger göttlicher Schrifft zusammen gelesen*. Den var udkommet i 1565 og der-

Hans Christensens Sthens
emblem, gengivet efter *En liden
Haandbog* (1578).
© Det Kgl. Bibliotek

efter, revideret og forøget, i 1567. Sthen gjorde i sin oversættelse brug af begge udgaver (Lyster 2017).³ Karakteristisk for denne bønnebog er bønnernes bibelske præg med de bibelske elementer integreret i bønnerne. Bogen er kort sagt Bibelen omsat til bøn. Et uddrag af den 4. bøn til lørdag, *Om vort daglige Brød*, viser, hvordan de bibelske indslag er integreret:

Almectige Gud, til dig vor Fader i Himmelen, raabe wi dine ælendige Børn her paa Jorden, at du vilt giffue oc meddele oss det daglige Brød [Matt 6,11], oc huad der hører til vort Liffs oppeholdelse oc Nødtørffthighed. Forlene Naade oc Velsignelse til alt vort Arbeide, til alle Handuerck, Embede, bestilling oc erlig handel. Thi din velsignelse gjør Rig [Ordsp 10,22], Oc der som du icke opbygger Huset, da Arbeide de forgiffuis som bygge der paa [Sl 127,1].

3 Udgivet i Sthen II, 2003, 13-149. Jeg har endvidere tilvejebragt en digital synoptisk udgave af de tyske 1565- og 1567-udgaver på Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie's hjemmeside, under Hymnological Workshop.

Hielp at wi vdkaste vort Kalds oc Embedis Garn i dit Naffn [jf. Luk 5,5], oc at det kand vel lyckis for os...

Fra Habermanns bønnebog hentede Sthen den tone i bønner, som kom til at præge resten af hans forfatterskab. Således er alle Sthens gudelige viser bønner. Et andet for Sthen heldigt greb blev hans tidlige erhvervelse af Nicolaus Selneckers store folioværk *Der gantze Psalter Davids ausgelegt vnd mit Gebetlein auff ein jeden Psalm zugerichtet*, Leipzig 1571. Værket rummer udlægning og bønner af alle Davids Salmer, og Sthen gør stiltiende og i udstrakt grad brug af Selneckers udlægninger i flere skrifter.⁴

3. Bibelsk inspiration i Sthens gudelige viser og digte

Hvor sofistikeret Selnecker forholder sig til Davids Salmer, ses af, at han i udlægningen af Sl 85 indlemmer hele den middelalderlige legende om Guds fire døtre og deres deltagelse i Treenighedens himmelske rådslagning. Her trækker han på Bernhard af Clairvaux's allegoriske udlægning af Sl 85 vers 11-12: "Miskundhed og Sandhed mødes, Retfærd og Fred skal kysse hinanden; af jorden spirer Sandhed frem, fra Himlen skuer Retfærd ned." En skillingsvise af sognepræsten i Paarup, Jørgen Pedersen, der i 1583 udlagde legenden i 14 strofer, udfordrede straks Sthens polemiske gemyt til at skrive en alternativ skillingsvise i 28 strofer, *En Christelig Vise oc Dict, om Adams oc Eves syndige Afffald fra Gud, Oc deres annammelse igien til Naade, formedelst Christi Foorbøn oc Lydighed*. (Lyster 2006, 171-177). Om Adam og Eva efter fristelsen skriver Sthen, at "Det euige Liff oc salighed/ Haffue de forlaaret oc sat der ved/ De arme Syndere baade...". Gode råd var altså dyre for den Gud, der gerne vil være både retfærdig og nådig:

---

4 I *En liden Haandbog*, 1578, optræder Selneckers udlægning af Sl 1 og Sl 5 og Sl 12 i Hb 22; Sl 31 i Hb 37; Sl 65 i Hb 44; Sl 91 i Hb 39; Sl 121 i Hb 36; Sl 128 i Hb 35; Sl 134 og Sl 150 i Hb 23,88-96 og Hb 23,136-149. I *En Predicken Cacilij Cypriani*, 1578, optræder Sl 91 i Cypr 12. I *Saligheds Vey*, 1584, optræder Sl 1 i SV 10, Sl 4,8-9 i SV 8,71-115; Sl 73,25-26 i SV 8,122-132. I *En liden Vandrebog*, 1589, optræder Sl 85 i Vb 39. I *Geistlig Huusraad*, 1592, optræder Sl 101 i GH 10 og Sl 128 i GH 8.

Det ynckede Gud Fader som oss haffde skabt,
At Menniskens Kiøn skulde bliffue fortabt,
Det gick hannem saare til Hierte:
Hand tenckte paa sin Barmhiertighed,
Huor hand kunde styre den Bitterhed,
Oc vende deris vee oc Smerte.

Strofen minder om Luthers “Nu fryde sig hver kristen mand”⁵, så også reformatoren må have kendt legenden om den himmelske rådslagning, som Sthen udmønter med sådanne strofer:

Derfore den hellig Trefoldighed,
Gaff sig i Raad i Hemmelighed,
De vilde hielpe oss aff nøde:
Haffde der icke kommet saadan Raad,
Da haffde wi alle vden all Naad,
Bleffuen hen fordømt til Døde.

Guds Engle maatte ocsaa gaa i Raad,
Om de kunde hielpe den sag til Naad,
De maatte deris Dom fremføre:
Huad dennem tycktis om den Sag,
De maatte oc giffue paa Mennisken klag,
Enddog de vilde det nødigst giøre.

Da traadde her frem fire Jomfruer skøne,
Som altid besidde Guds Rige oc Throne,
Deris Naffn vil ieg opregne:
Det vaar Rætferdighed oc Sandhed,
Barmhiertighed oc Fredsomhed,
Deris Dom gaffue de tilkiende.

---

5 “Da iamert Gott ynn ewigkeyt/ Meyn ellend uber massen/ Er dacht an seyn barmhertzigkeyt/ Er wolt mir helffen lassen...”, *Geystliche gesangk Buchleyn*, Wittemberg 1524. At Bernhard af Clairvaux var inde i varmen i den lutherske lejr, er der mange vidnesbyrd om. At hans version af legenden om Guds fire døtre var lyst i kuld og køn som evangelisk forkyndelse, er Selneckers udgivelse et klart vidnesbyrd om.

Bernhards allegori i Sthens gendigtning, hvori Guds fire døtre optræder som anklagere og forsvarere for Adam og Eva, er ikke en salme til kirkeligt brug, men en gudelig vise om menneskelivets vilkår. Der var behov for livsoplysende skillingsviser, og det bliver da også denne genre, som Sthen dyrker (Lyster 2001). Det er bemærkelsesværdigt, at Davids Salmer også her er til inspiration. Denne særlige genrebevidsthed kalder på en overvejelse, om ikke Psalteren i den danske reformation til en vis grad har været opfattet på linje med visdomslitteratur som Ordsprogenes Bog og Jesu Siraks Bog.

For Luther var Psalteren i særklasse på linje med evangelierne. Men måske har hans bestræbelser for at gøre Davids Salmer anvendelige også uden for det sakrale rum bidraget til deres bredere, livsoplysende brug i hverdagen. F.eks. har Luther æren af at 'opfinde' Sl 91 som pest-salme, da han i sin oversættelse af GT gør brug af den hebraiske tekst og i Sl 91,3 gengiver det hebraiske *middæbær* med "von der schedlichen Pestilentz", hvor LXX og Vulgata har læst *middebar*, der oversættes med hhv. *apo logou* og *a verbo aspero*, dvs. "med ord", der tolkes som falske anklager.

Fra et skillingstryk har Sthen kendt Rostock-professoren Lucas Bacmeisters pestsalme over Sl 91, "Ach leue Herr im höchsten thron", som han oversætter til "Ach kiere Herre vdi høyeste tron" (Sthen II, 394-395; III, 102-103) og udgiver som skillingsvise. Allerede Hans Thomissøn har i sin salmebog "En Bøn at siunge oc bede vdi Pestilente tid. Aff den XCI. Psalme", som begynder "O Herre Gud i høyeste thron" (Th 264), som han selv tager æren for, men som vitterlig er en oversættelse, om end ret fri, af Bacmeisters tekst (Andersen 1983, 81-84). Sthen leverer sit modstykke til Thomissøn ved en bevidst trofast oversættelse af Bacmeister – hvilket kan ses som et udslag af Sthens moddigtende *Sic et non aliter*.

Samme holdning kan iagttages ved Sthens morgensang "Den mørcke Nat forgangen er" (Sthen I, 50-52), på samme versemål og melodi som dagvisen "Den signede dag som wi nu see" (Th 316). Morgensangen er at betragte som et modstykke til dagvisen, som Reravius havde udelukket af sin salmebog i 1575. Desuden er Sthens morgensang et modstykke til Peder Palladius' ovenfor omtalte skabelsessalme "Den signede dag O Skaber god" (Th 146), der bragte to strofer til hver skabelsesdag. Sthen nøjes med én strofe til hver skabelsesmorgen

og indlemmer sine skabelsesmorgen-strofer i sin morgensang. Sthen har ikke Palladius' reflekterende og moraliserende bønner efter hver skabelsesdag og tilgodeser kun søndagen med én strofe:

Den første Dag skabte hand Liuß oc skjn,
Oc klarhed offuer Verden at komme,
Der Natten oc dagen skulle skinne fijn,
Til Menniskens glæde oc fromme,
Gud giffue oss Lycke oc gode Raad,
Sin Naadis Liuß oss tilsende.

Til sit omkvæd gør Sthen lån i to vers fra Palladius' salme: "Skenck oss Naade met lycke oc raad", str. 2,3, og "Dit Liuss lad offuer oss skinne", str. 2,6. At Vulgata også indgår i Sthens bibelbrug ses i str. 6: "Den anden dag skabte hand Himmelen skøn/ Oc Himmelens Firmamente". Vulgatas "Fiat firmamentum in medio aquarum" klinger for ham åbenbart smukkere end *Biblias* uskønne "Der skal bliffue en Befestning mellem Vandene".

Ligesom Sthens nye dagvise trækker spor tilbage til den middelalderlige dagvise, står Sthen også i gæld til middelalderlige bønner med bibelske indslag. Vi har berørt de bibelske eksempelfigurer, som også Sthen udnytter. Sporadisk dukker sammenstillingen af den kana'anæiske kvinde, Maria Magdalena, Peter og røveren på korset op allerede i Sthens udgivelser fra 1571 og 1578 (Sthen II, 147,30-32 og 311,79-81), men i *En liden Vandrebog*, 1589, forholder Sthen sig til en middelalderlig prosabøn over de tre sidste figurer, der omsat til knyttelvers med fire metriske tryk og parrim lyder (Sthen I, 37):

En aabenbarlig Bekiendelse for Gud
O Jesu Christe Guds leffuendis Søn,
For din euige Godhed hør min Bøn,
Du est en Kilde til all Miskundhed oc naade
O Herre Jesu mig ey forlade:
Du monne jo aldrig nogen Synder forsmaa,
Som til dig haffuer sæt sin ljd oc attraa,
Met dine Barmhiertigheds Øyen see til mig,
En arm Syndere bekiendis ieg for dig,

Ja met de Øyen du saaest til Peder met,
Der hand gick vdaff Sallen oc græd,
Og til Magdalenam i det Gæstebuds skare,
Der hun tode dine Fødder met sine øyne taare,
Oc til den Røffuere paa Kaarsens Gallie,
Der du lodst dig hans Bøn befalde:
Som du disse alle din Naade beteede,
Saa vndt mig met Peder mine Synder at begræde,
Oc dig met Magdalena at haffue kier,
For all den tingest i Verden er,
Oc siden met Røffueren hoss dig at være,
Til euig tid i Himmerigis Glæde oc Ære.

AMEN.

Såvel prosabønnen som Sthens gendigtning er en interessant konstruktion, hvis udgangspunkt er, at Jesus ser, tilgivende, på Peter i ypperstepræstens gård efter hans fornægtelse. Peter angrer og græder bitterligt, Luk 22,61-62. Jesu barmhjertige øje ser også synderinden i farisæerens hus, Luk 7,36-50, der – helt i overensstemmelse med middelalderens myte – identificeres med Maria Magdalene,⁶ og ser endelig røveren på korset, Luk 23,39-43. Til disse tre bibelske eksempelfigurer, som Jesus ser i nåde til, føjes den bedendes refleksioner.

Den indledende anrøbelse af Kristus som miskundhedens kilde, der allerede findes i middelalderlige versioner af bønnen (Lyster 1973, 151. 154. 161), bygger på Jesu samtale med den samaritanske kvinde om det vand, der skal blive kildespring til evigt liv, Joh 4,10 og 14. Hertil føjer Sthen på egen hånd versene “Du monne jo aldrig nogen Synder forsmaa/ Som til dig haffuer sæt sin ljd oc attraa”, sikkert ud fra Sl 51,19: “Gud forsmaar icke it sorgfult oc angerfult Hierte”. Her trækker han på en luthersk tradition, hvor såvel Sl 51,19 som Sl 84,13’s “Saligt er det Menniske, som forlader sig paa dig [Gud]” har fungeret som skriftbeviser på Guds kærlighed til *synderen*, idet et saligt menneske

---

6 Jf. Lisbet Kjær Müllers artikel om kampen om Maria Magdalene i reformationstiden.

kristeligt forstået selvsagt må være en synder, der er retfærdiggjort af Kristus, jf. Kol 1,14; Ef 1,7.⁷

Bibelske eksempelfigurer optræder også i Sthens kristelige bodsvise “fattige Syndere til Formaning oc trøst”, hvis forlæg er en tysk skiltingsvise “Och Sünder wultu mit?”, der igen bygger på den tyske elskovsvise “Susanna wilt du mit?” (Lyster 2001, 259-260; Sthen II, 389-394). Her har Sthen i visens 31 strofer indflettet sit latiniserede navn IOHANNES CHRISTIANVS ROSKILDENSIS som akrostikon og givet plads til disse bodfærdige syndere i stroferne 13-19:

13.

Saulus som Paulus monne hede:/:
Hannem tog Gud til Barmhiertighed,
Dog hand *forfulde* Guds menighed, forfulgte
Faar hand sig for Gud tede:/: før han virkede for Gud

14.

Tag Daud i dantzen met:/:
Som bedreff baade mord oc hor,
Gud hannem beuiste dog naaden stoer,
Der hand sin Synd begred:/:

15.

Ieg maa oc ey forgætte:/:
Den arme Maria Magdalen,
En arm Synderinde oc saare wren,
Gud hende dog Naaden *vete:/:* ydede

16.

Ach Peder du arme Blod:/:
Tre gange *forsuoerst* du HERREN din, forsvor

---

7 Den kristologiske tolkning af, at Sl 34,9 og Sl 51,19 tilgodeser synderen, genfindes i Cypr 13,20: “Du vilt io ingen Syndere forsmaa, O Jesu lad mig din Naade faa” og i Hb 54 str. 6: “Ret aldrig vil hand dig forsmaa” og samme tanke gentages i str. 23 med et andet ordvalg: “Kand nogen her imod sige:/: At Gud nogen Syndere haffuer foract/ Som all sin trøst haffuer paa hannem lagt/ Da vil ieg gjerne tige [tie]:/.”.

Gud *betede* dig dog Naaden sin, viste
Der du gjorde plict oc bod:/:

17.
Nu finder wi mange flere:/:
Zacheus, Matheus oc tusinde til,
Gud dem alle naadig vere vil,
saa mange hans naade begiere:/:

18.
Venlig hand til Røffueren sagde:/:
I dag skalt du vist vere hoss mig,
I Paradiss det loffuer ieg dig,
saa vel det hannem behagde:/:

19.
See saadanne Exempel mange:/:
Betenck du arme Syndere nu,
Oc kom vor HERris pine ihu,
Naar hiertet det er bange:/:

Sthen betoner det eskatologiske aspekt med Kristi snarlige genkomst og den himmelske glæde, der stilles i relief af verdens forfængelighed og livets korthed. Med en inderlighed, som foregriber Brorsons pietisme, nøder han synderen til at komme til Jesus: "Ach Syndere vilt du met:/: Wi ville til Jesum Christum gaa, It andet leffnit begynde paa, Berede oss saa aff sted:/:", str. 4, og spinder således en opbyggelig ende på melodiforlæggets mindre artige "Susanna, wilt du mit?"

Med Sthens gudelige viser opstår en ny form for kristeligt forandrede sange, nemlig kontrafakturer af tidens kærlighedsviser, som Sthen forholdt sig meddigtende og moddigtende til. Til disse kontrafakturer hører Sthens bedste sange, som eftertiden lyste i kuld og køn som salmer.

4. Sthens evangeliesalme over lignelsen om kongesønnens bryllup

Imidlertid ser det ud til, at også Reravius' evangeliesalmer har inspireret Sthen til at gøre ham dette kunststykke efter. Et enkelt forsøg er bevaret, og da vi kender det som "En ny Vise" i en sammenhæng, hvor det er efterfulgt af "Den anden Vise" og "Den tredie Vise" (Sthen I, 154-161), tyder det på, at disse tre viser har en fortid sammen i et skillingstryk. "Den anden Vise" kaldes "Christelige forandret" og er den stadig sungne "Guds Naade ieg altid prjse vil", jf. DDS 489. "Den tredie Vise" kaldes "Ocsaa Christelige forandret" og indledes "Et trofast Hierte, O Herre min", jf. DDS 679.

Medens de to sidste viser som kontrafakturer af kærlighedsviser har påkaldt sig stor opmærksomhed fra litteraturhistorikernes side, skal den første og hidtil oversete vise nu omsider gøres til genstand for en analyse, der viser os Sthens bibelbrug. Visen bærer overskriften "En ny Vise, tagen aff det 22. Capittel Matthæi, om den Konge som gjorde sin Søns Bryllup, etc. Oc siungis som den gamle Vise, Der vaar en Konge i Dannemarck, etc."

Visen gendigter lignelsen om kongesønnens bryllup, Matt 22,1-14, der er evangelium til 20. søndag efter trinitatis. Visen må være blevet til som et led i arbejdet med gudstjenesten til denne søndag. Sthen har ladet sig inspirere af epistelens (Ef 5,15-21) opfordring til at lade sig fylde af ånden og tale med hinanden med salmer og hymner og åndelige viser. Præsten Sthen tager Paulus på ordet og omsætter dagens evangelium til en "åndelig vise". Og ikke blot epistelens tilskyndelse tages på ordet. Også kollekten spiller ind. Det kan nemlig undre, hvorfra Sthen har hentet sin salmes omkvæd "Gud giffue oss Fred". Intet i Jesu lignelse lægger op til dette omkvæd, men det gør søndagens missalekollekt i alterbogens 1574-udgave (Gudstjenestekollekterne 1953, 83):

O Kiere Herre Himmelske Fader, Wi bede dig, at du naadelige vilt forlade dine Tienere deris Synder, *Oc giffue oss fred* [udhævet af mig], at wi kunde befrelsis fra all genuordighed, oc tiene dig met glåde hierter, Formedelst Jhesum Christum, vor Herre, som met dig leffuer, etc.

Der kan være en yderligere grund til omkvædet “Gud giffue oss Fred”. Som melodi til sin evangeliesalme har Sthen underfundigt valgt “den gamle Vise, Der vaar en Konge i Dannemarck”, nemlig folkevisen om den kong Valdemar Sejr, der ligesom den himmelske konge måtte lide den tort at blive sveget af de indbudte gæster blandt sine højest betroede undersåtter.⁸ Sthen kan have kendt folkevisen fra Anders Sørensen Vedels *Hundredvisebog*, 1591, nr. 27, hvorfra jeg citerer de to første strofer:

JEG vil eder en Vise quede,
om i ville den ellers høre.
HERRE Gud giffue Landet maatte stande vdi Fred,
og Kongen sin Vilie at gjøre.
I Rider ey.

Der vaar en Koning i Dannemarck,
Kong Valdemar rig oc bold:
Nock saa haffde hand Borg oc Feste,
baade Land oc Riger i vold.
I rider ey.

Ideen til Sthens folkeviseagtige omkvæd “Gud giffue os Fred” kan derfor også have fundet næring i folkevisens strofe 1,3: “HERRE Gud giffue Landet maatte stande vdi Fred”.

Lignelsen indledes således i Christian III's *Biblia*: “Himmerigis rige lignis ved en Konge, som gjorde sin Søns brøllup, Oc vdsende sine Tienere, at de skulde kalde dem som budne vaare til brøllup, Oc de vilde icke komme.” Hvor påfaldende tæt Sthen i sin gendigtning holder sig til bibelteksten, ses i 1. strofe og i den dermed sammenhængende 3. strofe:

1. Himmerigis Rige lignis maa,
Ved en mæchtig Konning for alle,
Et kosteligt Bryllup lod hand *anslaa*,
bekendtgøre

---

⁸ Det var Valdemar Sejrs egen edsvorne lensmand, grev Henrik af Schwerin, som den 6. maj 1223 tog kongen og kronprinsen Valdemar den Unge til fange under en jagt på Lyø og bortførte dem til Schwerin.

Lod mange *tilbiude* oc kalde, indbyde
Gud giffue oss Fred.

3. Sine Tienere tro vds kicker hand,
Til dennem som *bødne* vaare, indbudte
De skulle nu komme strax paa stand,
Og ingen vndskyldning *vende føre*, fremføre
Gud giffue oss Fred.

Vi bemærker, at tjenerne kaldes tro. Det gør de også i strofe 13, og i strofe 9 kaldes de gode. At det er kongesønnens bryllup, der indbydes til, fremgår af den indskudte forklarende 2. strofe, hvor Sthen antyder en kristologisk udlægning ved at understrege, at brudgommen er kongens eneste søn, der skulle blive til ære for alle [os] mennesker i alle vore levedage, idet “alle Menniske” er dativobjekt. Der spilles her på Joh 5,22-23: “Faderen ... haffuer giffuit Sønnen al Dom, paa det de skulle alle ære Sønnen”. Vi, der synger visen, inddrages allerede nu med “alle vore levedage”, str. 2,4, til at være blandt de indbudte:

2. Hans eeniste Søn skulde Brudgom være,
Saa monne det hannem behage,
Der skulle alle Menniske bliffue til ære,
I alle vore leffuende dage,

Af lignelsens summariske “Oc de vilde icke komme” udvikler Sthen denne scene i strofe 4, hvori den bibelske sætning indflettes:

4. Men de vaare trotzig oc vilde ey
Til Kongens Bryllup komme,
De suarede alle oc sagde Ney,
Det kand os lidet *fromme*, gavne

Den fornyede indbydelse i Matt 22,4 lyder: “Hand vdsende atter andre Tienere, oc sagde, Siger dem som budne ere, See, ieg haffuer bered mit Maaltid, mine Øxen og mit fede Queg er slactet, oc alting er rede, Kommer til brøllup” Denne indbydelse breder ud i tre strofer:

5. Hand vdsende andre Tienere da,
Til Gæsterne skulde de sige,
Min HERre lader eder det forstaa,
I skulle nu komme *tillige*, tilsammen

6. Mit fæde Quæg, oc mine Øxen god,
Dem haffuer ieg slactet *til beste*, til forråd
Ieg har nu vdi Sind oc Mod
Ræt vel at pleye mine Gæste,

7. Her staar nu alting tillaffuet vel,
Ville I *men* til mig komme, blot
Det skal eder gaffne til Liff oc Siel,
Bliffue eder til euig *fromme*, lykke

Kun i strofe 7,3-4 udvides perspektivet fra et kongeligt gæstebud til at dreje sig om delagtighed i det evige liv. De næste to strofer er næsten ren genfortælling af Matt 22, 5-6: "Men de foractede det, oc ginge hen, Den ene paa sin Ager, Den anden til sin Købmanscaff, Men nogle grebe hans Tienere, bespaattede oc ihielsloge dem". Dog bemærkes, at digteren med en indskudt parentes i strofe 9,3 almengør utaknemligheden og solidariserer sig med "hans Tienere gode":

8. Men de foractede disse Bud,
Oc vende andre Sysler fore,
Den ene sin Ager, den anden sine Stude,
Den Tredie sin Kiøbmands Vare,

9. En Part gjorde end det verre vaar,
Bespottede hans Tienere gode,
Slo dennem ihiel (saadan Tack mand faar)
Vdøste deres arme Blod,

De gode og tro tjenere i strofe 3,1 og 9,2 og 13,1 har visedigterens sympati; ja, han identificerer sig med dem. De ligner de sognepræster, som nidkært kalder til gudstjeneste, og jo mere nidkær "man" er, jo mere utak får "man". Visedigterens hjertesuk er sognepræstens hjertesuk. I

prædikenen til 20. søndag efter trinitatis i Luthers *Husspostille*, oversat og udgivet af Peder Tidemand i 1564, lyder prædikantens hjertesuk sådan: “Derfaare skal ingen forarge sig der paa, at Borgere oc Bønder nu paa denne dag ere saa offuermaade gerige, staaite oc hoffmodige, oc besynderlige at de holde deris Sielesørgere oc Kircketienere, som biude dem til dette Bryllup, meget wskickeligere, ia foracteligere end deris tienste Dreng.” (blad z 2r linje 21-25).

Nu lader Sthen lignelsens dramatiske potentiale udvikle sig. Kongens reaktion ved mordet på tjenerne er sammenfattet i Matt 22,7: “Der Kongen det hørde, bleff hand vred, oc skickede sin Hær vd oc ødelagde disse Mandrabere, oc sette ild paa deris Stad”. Her er stof nok til tre strofer, der viser Sthens evner som den levende fortæller med blik for både det indre og det ydre drama:

10. Der Kongen det hørde, da bleff hand vred,
 Det skar hannem i Hierte oc Liffue,
 Er ieg en Konge som huer mand veed,
 Det skal icke wstraffet bliffue,

11. Hand sende sin Krigs Hær vd paa stand,
 Befoel dem huad de skulde giøre,
 I Ryter oc *Lansknecte* tager *Verie* i Haand,   lansedragere, våben
 Met disse Mordere⁹ skulle i *om køre*,   handle grumt

---

9 Det bemærkes, at Sthen gengiver *Biblias* “Mandrabere” med “Mordere”. Mon kun af metriske grunde? I *Husspostillen* har den aftrykte evangelietekst også “disse Mordere”. Er det en tilfældighed med Tidemands og Sthens fælles afvigelse fra den officielle bibeltekst, eller var der korrigerede evangelietekster i omløb ud over de kendte *Euangelia oc Epistler, som Læses alle Søndage om Aarit*, der tryktes som pirattryk i Lübeck i 1550’erne og 1560’erne og som byggede på og videreførte Hans Tausens oversættelser i hans postil fra 1539? Det er dog næppe disse lübecktryk, som Palladius refererer til i forordet til sin alterbog fra 1556, når han skriver, at ældre svagtsynede sognepræster har svært ved at “oplæse Collecterne Episteler oc Euangelia vdaff de smaa bøger som nu almindelige selgis for stilens skyld, at den er icke stor nock for gamle mend” (Palladius III 341), for kollektterne findes slet ikke i lübecktrykkene! Så Palladius må have andre tekstsamlinger i tankerne, som han véd, at præsterne betjener sig af. I betragtning af, at Tidemands aftrykte evangelietekster i *Husspostillen* ligger tæt op ad Christian III’s *Biblia*, men dog med flere afvigelser, kunne det tænkes, at Tidemand – og Sthen med ham – benytter en ukendt tekstsamling

12. Slar død for *Haand* huem i faar fat, i kamp
Oc sparer huercken Folck eller Huse,
Sticker Ild paa deres Stad saa brat,
Lader den røde Lue offuer dem blusse,

Visen giver sig ikke af med historiske udlægninger som Tidemand i *Husspostillen*, hvor kongen “vdsender sin Hær, *de Romere*, oc lader forderffue de Mordere, oc setter ild paa deris Stad”. Og staden er “Jerusalem, huilcken der ihielslo Propheter oc paa det sidste Guds søn selff” (blad z 2v linje 1-2 og z 4r linje 15-17). Visen begrænser sig til den rene genfortælling og små applikationer på nutiden. I lignelsens vers 8-9 fornyer kongen indbydelsen: “Da sagde hand til sine Tienere, Brølluppet er io bered, Men de som vaare budne vaare det icke verde. Gaar der faare hen paa Veyene, oc biuder til Brøllup, huem i finde.” Det udlægger visen sådan:

13. Hand sagde til sine Tienere tro,
Min Bryllups *Kost* er jo rede, måltid
Men Gæsterne der burde at være fro,
De vaare icke værd' at bede,

14. Det skal dem dog ey meget *baade*, gavne
Det onde som de monne stiffe,
De skulle icke faa den mindste Naade,
Der Gud hand haffuer at *skiffte*, dømme

15. Gaar derfor hen paa Vey oc Sti,
Oc alle de som eder møde,
Baade Fattige oc Rige, *Edel oc Wfrj*, adelige og ufri
Dem skulle i her indbede,

---

med små korrektiver til *Biblia 1550*, som Palladius forsøger at komme til livs med sin autoriserede alterbog. Eftersom Peder Tidemand var bidragyder til *Biblia*, kunne det tænkes, at han er kommet Palladius i forkøbet med en anonym udgivelse af søndagskollekt, -evangelier og -epistler. En undersøgelse af Tidemands bibelbrug mangler, ligesom vi i øvrigt ved for lidt om Tidemands spredte forfatterskab.

Visen siger i strofe 13 det, der er underforstået i lignelsen, nemlig at de indbudte burde være glade og taknemmelige for indbydelsen, og dermed aktualiseres visens sigte og drejes hen på gudstjenesten og festmåltidet nadveren, der forstås af Guds trofaste tjenere over for den træge menighed (Gæsterne), der burde være fro, men ikke er indbydelsen værdig. Strofe 14 er digterens egen refleksion over de utaknemmeliges skæbne. Der er næppe tale om morderne i lignelsen, der fik deres bekomst i strofe 11-12, men dem, der er utaknemmelige i dag og i morgen skal dømmes af den Gud, der er nådeløs i sin dom. Den fornyede indbydelse gælder alle uden forskel. Med *Husspostillens* ord: “Gud haffuer sæt sin Daab, sit Ord, sin Nadere [nadver] frem, at skulle vddelis met huer mand, som det begærer” (blad z 4v linje 11).

I Matt 22,10 efterkommer tjenerne befalingen: “Oc Suennene ginge vd paa Veyene, oc saffnede [dvs. samlede] tilsammen huem de funde [fandt], Onde oc Gode, Oc bordene bleffue alle fulde.” Omsat til poesi:

16. De Suenne ginge vd oc gjorde saa,
Som Kongen mon dennem befale,
Baade Onde oc Gode de sammenslo,
Saa Bordene bleffue fulde alle,

Den afsluttende scene i lignelsen og konklusionen lyder i Matt 22,11-14: “Da gik Kongen ind, at besee Gesterne, Oc hand saa der it Meniske, som haffde icke brøllups Klæder paa, Oc hand sagde til hannem, Ven, Huorledis est du kommen hid ind, oc haffuer dog icke brøllupsklæder paa? Oc hand tagde stille. Da sagde Kongen til sine Tienere, Binder hender oc føder paa hannem, oc kaster hannem hen vd i Mørcket, Der skal vere graad oc tendgnid sel. Thi mange ere kallede, Men faa ere vdualde.” Dette udmøntes således i visen:

17. Der dette vaar giort, gick Kongen ind selff,
Vdi den Bryllups Stue,
Det vaar vdi hans Act saa vel,
Sine Gæster at see oc beskue,

18. En wskickelig Gæst fant hand da der,
Haffde ey Bryllups Klæder paa,

Min Ven, huor est du kommen her,
Jeg *reds* huor det dig vil gaa, ræddes

19. Den arme Synder hand tagde *quær*,¹⁰ stille
Hand torde sin Mund ey røre,
Det lyckedis huercken bedre eller verr,
De monne hannem at *Dørren kiøre*, kaste på døren

20. Kongen hand taler til Tienere sine,
Binder Hænder oc Fødder tillige,
Oc kaster hannem i den euige Pijne,
Hand skal mig icke *vnduige*, undvige

21. Der skal hand græde oc hyle saa,
Met Tænderne *gnisle oc røste*, skære og klapre
Den mindste *Vandstaare* skal hand ey faa, tår vand
Sig at ledske naar hand monne tørste,

22. Mange ere kallede, det vide wi vel,
Vduaalde ere de icke alle,
Beder Gud om Naade til Liff oc Siel,
Hand vil oss aldrig vndfalde,

Med strofe 22, 1-2 afsluttes gendigtningen af en lignelse, hvor en nådeløs konge agerer i sin guddommelige balancering mellem storslået gavmildhed og streng retfærdighed. Indtil dette tidspunkt har Sthen i sin gendigtning forholdt sig så trofast mod sit bibelske forlæg, at man kunne få en mistanke om, at Sthen eksperimentelt har villet afprøve, hvor tæt poesien med held kan lægge sig op ad et forlæg, og om bibeltroskab alene kan fostre en salme: Kan *sola scriptura* bruges som et princip om, at jo større digterens trofasthed er mod bibelteksten, og jo mere slavebundet digterens fortolkning og udlægning af bibelteksten er, jo bedre bliver den salme, der kommer ud af hans pen? Man kan vel ikke frakende Sthens foreliggende gendigtning en didaktisk værdi

---

10 Også malmøreformatoren Christiern Pedersens *Det Ny Testamente*, 1531, har Matt 22,12 "han tagde qwer" og kan have stået til malmøprovsten Sthens rådighed (Pedersen III, 43).

med hensyn til at gøre en af Jesu lignelser kendt også i poetisk form? Lidt menighedsopdragelse ligger der også i de små hints til vrangvillige menigheder, der godt kunne skønne bedre på deres trofaste sognepræster. Men en poetisk bedrift er der ikke tale om i gendigtningen, som med slavisk troskab mod bibelteksten havner i det trivielle. Det har formentlig også været Sthens egen konklusion. Han må selv have savnet en evangelisk pointe, og derfor skrider han til sit velkendte kneb med moddigtning. Denne gang en moddigtning af selveste Vorherre, hvis lignelse nu bekriges med hans egne våben, der heldigvis er tilgængelige i det rummelige tøjhus, der hedder Den hellige Skrift, eller i det endnu mere rummelige kristelige tankeunivers. Derfor tilføjer Sthen i str. 22,3-4 en "utidig" bøn om nåde, som får lov til at styre resten af visen, således at de afsluttende fire strofer, der vil blive citeret i næste afsnit, får karakter af korrektiv til lignelsens strenge domsforkyndelse.

5. Den eskatologiske længsel og forventning

Det er dette korrektiv til den bibelske didaktik, som tilfører Sthens gudelige viser en befriende evangelisk pointe og med tiden åbner vejen for dem ind i kirkesalmebogen.

Sthen accepterer ikke, at lignelsens nådeløse dom får det sidste ord, for "Hand – Gud – vil oss aldrig vndfalde"¹¹, str. 22,4. Med "os" menes de gæster, der nu iført bryllupsklæder – iflg. Sthen en metafor for den taknemmelige forventning – er bænket i bryllupssalen, den kristne menighed. Håbet om nådens sluttelige sejr knytter sig til den brudgom, som bryllupsfesten drejer sig om, men som i Jesu lignelse er fraværende. Visen drager imidlertid brudgommen ind i billedet og begrundet på denne måde håbet om nådens sejr. Metaforen "Brudgommen" har en

---

11 Dette trøstens-ord om forvisningen til, at den nådige Gud ikke vil svigte, er hyppigt forekommende i Sthens digtning, ofte således, at "vndfalde" er rimord til "paakalde": Hb 53 str. 6 og 56 str. 13; Vb 38 str. 3 eller rimord til "alle": Vb 43 str. 2; 60,83-84; Vb-tillæg 42 str. 6. Også i Th optræder rimordene "vndfalde-paakalde" blad 173v og 297r. Bibelsk inspiration kan være fra Sl 9,11: "Derfaare haabis de paa dig, som kender dit naffin, Thi du forlader dem icke, som søge dig HERRE". Et trøstens-ord med samme budskab er "Ret aldrig vil hand dig forsmaa", Hb 54 str. 6, jf. Cypr 13,20 og Vb 20,7-8, sikkert inspireret af Sl 51,19: "Gud forsmaar icke it sorrigfuldt Hierte".

aura over sig i evangelierne. Således identificerer Jesus sig med brudgom og glæde i Matt 9,15. I Sthens brug af metaforen i str. 24,3 spilles der også på lignelsen om de ti brudepiger, hvor brudgommen lader vente på sig, indtil råbet lyder ved midnatstid: "Brudgommen kommer, gå ud og mød ham!", Matt 25,5-6. Brudgommen vil hjælpe os til salighed både her og hisset: Her i håbet, hisset i beskuelsen. Dette aspekt var ikke til stede i lignelsen, men får nyt liv og ny aktualitet ved inddragelsen af "os", den kristustroende menighed. I denne del af fortællingen er det brudgommen selv, der indbyder til fest i Himmeriget, hvor alt er rede til at tage imod os. Den bibelske lignelse i Matt 22 er med andre ord ufuldstændig og afsluttes først, når brudgommen Jesus kommer for at hente sin brud til bryllup i Himmeriget. Således kommer det eskatologiske aspekt til at sætte sit afgørende præg på denne evangelievise, der, i overensstemmelse med en almindelig kendt skiltingsvisetradition, afrundes ved, at digteren giver sig til kende som en af dem, der længes efter det gilde. At skue Guds ansigt (str. 26,3) spiller på 1 Kor 13,12: "Endnu ser vi i et spejl, i en gåde, men da skal vi se ansigt til ansigt".¹² Det er værd at bemærke, hvorledes enhver opdragende løftet pegefinger er fraværende i disse afsluttende strofer. Alt kommer nu an på Brudgommen, og vores funktion som kristustroende menighed består alene i at længes og forvente sig alt godt af ham:

23. Lader oss *formane* vor Frelser kier, bønfalde
Vor Brudgom JEsus lille,
Hand vil oss hielpe baade her oc der,
At wi ey vor Salighed spille,

24. Brylluppet er vel laffuet til,
I Himmerigis Rige met ære,
Vor Brudgom maa komme naar hand vil,
Wi ville der hoss hannem være,

25. Det giffue oss Gud i Himmerig,
Ved JEsu Christum alleene,
Hoss hannem at bliffue Euindelig,

---

12 Citeres også i en anden eskatologisk vise om den yderste dag og de udvalgte glæde, Sthen II, 377,6-9.

Hannem prjse, ære oc tiene,

26. Den oss denne Vise haffuer siunget saa,
Hand længis flux effter det Gilde,
Huor hand Guds Ansict skue maa,
Gud bønføre ham effter sin Villie,
Gud giffue oss Fred.

Således efterkom Sthen epistlens opfordring til at lade sig fylde af ånden og med udgangspunkt i søndagsevangeliet og missalekollekten at give dette udtryk i en "åndelig vise". Vi kan nu supplerende pege også på epistlens korrigerende formaning: "Der faare bliffuer icke wforstandige, men forstandige, i det som er Herrens vilie", Ef 5,17. Den uforstandige i Herrens vilje bliver hængende i fordømmelsen af gæsten uden bryllupsklædning og ser Vorherre som moralprædikant, mens den forstandige i Herrens vilje glæder sig til Brudgommens komme. Hvad missalekollekten angår, aftrykkes den endnu engang her, nu med præcisering af, hvor den kan have præget visen:

O Kiere Herre Himmelske Fader, Wi bede dig, at du naadelige vilt forlade dine Tienere deris Synder [str. 22,3], oc giffue oss fred [omkvædet], at wi kunde befrelsis fra all genuordighed [str. 23], oc tiene dig met glade hierter [str. 25,4], Formedelst Jhesum Christum [str. 25,2], vor Herre, som met dig leffuer, etc.

Sthen bevæger sig i visens afsluttende strofer på velkendt terræn. I sin oversættelse af hofkapelmester Johann Walthers "Hertzlich thut mich erfrewen", som Sthen lod udgive, sikkert som skillingsvise under titlen "Hiertelig monne mig glæde, den deylige Sommers tid" (Sthen II, 372-380, jf. DDS 553), udmales de udvalgtes glæde på den yderste dag, og vi møder der både brudgommen (str. 5) og kongen (str. 6), nu i omvendt rækkefølge og med billeder fra hhv. lignelsen om brudepigerne og kongesønnens bryllup:

Brudgommen skal snarlige kalle,
Kommer hid i bryllups geste,
Gud hielpe oss Syndere alle,

Fra Syndsens søffn da best.
At wi maa fatte *i hende* i hænderne
Vore lamper, olie oc bluss,
At wi oss ey *taare* vende tør, behøver
Fra Guds Ansict oc liuss.

Naar Kongen da monne indkomme,
Sine Bryllups gester at see,
Huo for hannem monne forstumme,
Hand faar den euige we,
O Gud hielp at wi haffue,
Vore bryllups klæder paa,
Oc Troen Guds gode gaffue,
Met huilcken wi kunde bestaa.

Den førnævnte vise "I Christne store oc smaa" munder tilsvarende ud i forventningen om at "Guds Søn vil snarlig komme hid/ Den sidste dom affsige", str. 24,3-4, og den himmelske herlighed udmales ved hjælp af 1 Kor 2,9:

Intet Menniske kand besinde:/
Intet Øre haffuer hørt, intet Øye haffuer seet,
Den glæde som Gud haffuer oss *beteet*, vist
Wi skulle i Himmelen finde:/:

Den eskatologiske forventning i viserne bliver selvsagt gerne støttet ved bibelciterer som dette, der også anvendes i "Hiertelig monne mig glæde" str. XIX (Sthen II, 377,2-5), men det er påfaldende, at Sthen, når han er bedst, formår at frigøre sig fra bibelteksterne.

Helt parallelt er det heller ikke Bibelen, men Kristus-troen, som er fundamentet for den originale og gådefulde "En Christelig Supplicatz til Guds Søn", der formodes skrevet i året 1588, da profetier varslede jordens undergang og verdensdommen (Lyster 1980, 80-135). Visen er en moddigtning af en moralistisk skillingsvise på samme versemål og melodi med en dommedagsforkyndelse, der maner til bod og i et tilbageblik dvæler ved al den syndighed, der er gået i svang fra Noas dage og via Korazin og Betsajda, Kapernaum og Jerusalem frem til dato,

hvor brudgommen er kommet nær, og hans lysestage ses i himmelfænomener som den nye stjerne, der blev opdaget i 1572, og den store komet, som i 1577 passerede jorden. Sthen moddigter ved at ignorere alle bibelske og moraliserende og astrologiske referencer og forvandler sit tvivlsomme forlæg til et bønsskrift til Guds Søn om at komme, ikke som dommer, men som frelser: “Herre Jesu Christ/ min Frelser du est/ til dig haaber ieg alleene ...” (Sthen I, 66-68). At blive forenet med Frelseren er længslens opfyldelse: “Jeg lucker dig ind/ i mit Hierte oc Sind/ O Herre min/ Met all din Naade oc Gaffue”. Visen rummer således både forventning, bøn og forvisning om bønshørelse:

Nu veed ieg vist,
Herre Jesu Christ,
Du vilt mig aldrig forlade:
Du siger jo saa,
Kald du mig paa,
Hielp skalt du faa,
I all din Sorg oc vaade.

Den bedende tager Kristus på ordet, fastholder ham på hans løfte om hjælp. Men når hans løfterige ord, der står til troende, er sagt i Sl 50,15 – “Oc kalde paa mig i din Nød, saa vil ieg frelse dig, saa skalt du prise mig” – er det udtryk for, at vores salighed beror på ånden i Bibelen. Det er Helligånden, der lader Kristus tale gennem Psalteren. Det er luthersk skriftforståelse, ligesom det er luthersk at kalde Kristus for Gud. Det gør Sthen to steder i sit bønsskrift til Guds Søn. Dels i strofe 2: “Du est min Gud/ lær mig dine Bud/ all min tid vd/ du mig i Troen styrcke.” Dels i den afsluttende strofe:

O giffue det Gud,
Wi effter dine Bud,
Kunde oss saa skicke tilsammen:
At wi met dig,
Euindeligh,
I Himmerig,
Kunde leffue i Salighed, Amen.

Hvilke er de bud, som Gud har givet os, så vi kan skikke os, dvs. tildanne os sammen? Jo, i Joh 15,10 siger Jesus: "Bliffuer i min kærlighed. Der som i holde mine Bud, da bliffue i vdi min kærlighed, Lige som ieg holder min Faders Bud, oc bliffuer i hans kærlighed ." Det er formentlig også Jesu billede af vintræet og grenene i Joh 15,1-5, som har inspireret Sthens tanker om at "skikke" os sådan "tilsammen". Essensen af dette johannæiske tankegods er samlet i slutstrofen. Hvem er på den baggrund "vi", som skal skikke sig sådan sammen? Gennem hele visen har der kun været et "jeg", den bedende, og et "du", nemlig Frelseren, Herren Jesus Kristus, Gud. Det er netop dette "jeg" og dette "du", der tilsammen udgør et "vi". Slutstrofen er altså en bøn om, at Kristus og det syngende jeg må tildannes efter Kristi kærlighedsbud og finde sådan sammen her i dette liv, at vi "met dig", dvs. takket være dig, må kunne leve evindeligt i Himmerig. Jeg skal som gren på vintræet høre sammen med Kristus, idet jeg lukker ham ind i mit hjerte og sind, jf. strofe 3,4-5, og i håbet til ham alene (strofe 1,3) være i så livgivende sammenhæng med ham, at vi hænger ubrydeligt sammen både her og hisset.

Sthens viser har, sikkert under påvirkning af tonen i tidens længselsfulde elskovsviser, bevæget sig væk fra idealet om, at lutherske salmer skal være uddraget af den hellige skrift. Som modgift mod en aktuel oppisket frygt for *dies iræ* og *annus mirabilis et horribilis* vil han med sin digtning levere et eskatologisk og kristologisk afbalanceret modstykke, der udtrykker forventning til Frelserens nært forestående komme. Sthen har prægnant givet udtryk for denne forventning:

Saa inderlig
Forlader ieg mig
Alt paa din Gunst oc Naade ...

Her kan ikke udpeges bestemte skriftsteder som inspiration. Ikke Skriften, men den Kristus, hvis genkomst står for døren, er kilden til denne forventning, og fra det håb henter Sthen sin forvisning om, at "Du vilt oss aldrig vndfalde" (Sthen I, 53,1). Denne forvisning grunder sig på et løfte, som Sthen frejdigt lægger Frelseren i munden:

Naar du aff Verden oc huer mand
Est slet forlat met alle,
Da staar ieg hoss din høyre Haand,
Aldrig vil ieg vndfalde (Sthen I, 171,5-8).

Denne forsikring om troskab kender Sthen fra kærlighedsvisen, og heldigt transformerer han den om til sine gudelige viser: "Jeg veed det vist, du suiger mig ey" (Sthen I, 160,18), eller han former den som en bøn: "O Herre, ieg beder vndfald icke mig/ I Liff oc Død forlader ieg mig paa dig" (Sthen I, 166,22 og 24).

6. Konklusion

For udgiverne af reformationens tidligste salmer var det magtpåliggende at kunne dokumentere, at de var "udtagne af den hellige skrift", og det er tydeligt, at den lutherske første generation ser det som en vigtig opgave at gøre Bibelen kendt i folket ved dels at oversætte den til dansk, dels ved at omsætte den til poesi og bøn. Peder Palladius havde en forestilling om, at evangeliets lyse dag (Palladius V 37,16; 93,19) nu var brudt gennem pavekirkens mørke og var kommet for at blive. Med andengenerationen i århundredets sidste tredjedel sker der en konsolidering af reformationsværket. Evangeliets lyse dag er havnet i gråvej, og der forestår nu i denne jammerdal (Sthen I, 77,8: II 312,115) et praktisk arbejde med at genopbygge, fastholde og videre udbygge lutherdommen. Nu er opmærksomheden tillige rettet mod det hverdagsliv, der hidtil havde været kirkeligt forsømt. Til at lade evangeliet lyde i dette kirkelige tomrum var den gudelige vise velegnet. Det er her, Sthens forfatterskab synes at have haft gennemslagskraft. Dels tilfører Sthen det folkelige fromhedsliv et nyt sprog ved sin udbredte brug af elskovsvisernes melodier og følelser med deres længsel og håb. Dels forholder Sthen sig til tidens sortsyn og kulturpessimisme. Næret af apokalyptiske forestillinger stod det mange klart, at verden havde nået den tilstand af det forfald, som ifølge Skriften kendetegner de sidste tider (Lyster 1980, 82). Valget for en kristen teolog står mellem *enten* at klæde sig i sæk og aske og synge med på en moraliserende sang om omvendelse fra synden for at undfly Guds vredes ris *eller* at pege på

Skriftens forjættelse om Kristi genkomst. Sthen vælger det sidste, og derved bliver hans salmer reformationsårhundredets bedste udtryk for den længselsfulde forventning til Kristus som verdens frelser.

Bibliografi

- Andersen, N.K., 1983, "Noter til Hans Thomissens salmebog", *Hymnologiske Meddelelser*, 12. årg. 1983, 68-85.
- Gudstjenestekollekterne 1953, *Gudstjenestekollekterne. Den ældre og yngre række*, Kirke og Theologi 4-5, Theologisk Oratoriums Forlag, Bringstrup 1953.
- Lyster, J., 1973, "Jesu barmhjertige øje – og Peter, Magdalene og røveren. Et bønne- og salmehistorisk motiv og dets historie", *Hymnologiske Meddelelser*, 2. årg. 1973, 147-168, 173-174.
- Lyster, J., 1980, "Sthens gådefulde navnesalme. Om Du Herre Krist, dens mærkelige akrostikon og det forunderlige år, hvis lige ikke har været", *Hymnologiske Meddelelser*, 9. årg. 1980, 71-146.
- Lyster, J., 1982, "Hans Thomissøns salmebog – mutatis mutandis. Et bidrag til Dansk Salmebogshistorie 1569-1608", *Hvad Fatter gør ... Boghistoriske, litterære og musikalske essays tilegnet Erik Dal*, Poul Kristensen, Herning 1982, 308-333.
- Lyster, J., 1987, "Rødbypræstens dåbssalme", *Lolland-Falsters Stiftsbog 1987*, 60-72.
- Lyster, J., 2001, "Skillingsviser som kilder til Sthens salmer, og Sthens egne salmer som skillingsviser", *Hymnologiske Meddelelser*, 30. årg. 2001, 229-260.
- Lyster, J., 2006, "Den himmelske rådslagning. Davids salme 85 og Bernhards legende om Guds fire døtre i salmedigtningen", *Hymnologi. Nordisk tidskrift*, 35. årg. 2006, 161-186.
- Lyster, J., 2017, "Johann Habermanns bønnebog på dansk", *Kirkehistoriske Samlinger 2017*, 162-173.
- Palladius, P., *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. ved Lis Jacobsen, I-V, Universitets-Jubilæets danske Samfund, København 1911-26.
- Pedersen, C., *Christiern Pedersens Danske Skrifter*, udg. af C.J. Brandt og R. Th. Fenger, I-IV, Gyldendalske Boghandling, Kjøbenhavn 1850-1854.

- Reravius, R. Hansen, *En Ny Psalmebog, met Calendario, Oc mange deylige Christelige Psalmer, skickelige tilsammen sæt, oc forbedret*, [Kiøbenhaffn 1575]. Kun senere udgaver er bevaret.
- Sthen, H. Christensen, *Hans Christensen Sthens Skrifter*, udg. af Jens Lyster under medvirken af Jens Højgård, I-IV, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1994-2015. Sthens skrifter er i nærværende undersøgelse betegnet med udgivelsens signaturer og afsnittællinger.
- Th. Forkortelse for Thomissøn, H., 1569, *Den danske Psalmebog, met mange Christelige Psalmer, Ordentlig tilsammensæt, formeret oc forbedret*, Kiøbenhaffn 1569. Faksimileudgave, Samfundet Dansk Kirkesang, København 1968 med efterskrift af Erik Dal. Ny faksimileudgave med ny efterskrift ved samme, Poul Kristensens Forlag 1997.